

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi, Emrah Başaran
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve
Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji, İzmir-
Türkiye
e-posta: basaranemrah20@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 17.04.2024
Kabul tarihi-Date of acceptance: 27.05.2024
Yayın tarihi-Date of publication: 31.05.2025

Hakemlik-Review

Çift Taraflı Kör Dış Hakemlik
Double-Blind External Peer Review

Etik beyan/Ethics statement

Yazar(lar), çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uydıklarını beyan etmiştir.
The author(s) declared that they complied with ethical principles during the preparation of the study.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir
No conflict of interest declared

Finansman-Grant Support

Fon, hibe veya destek alınmamıştır
No funding or support was received

Lisans- License

Afetler Çağında Dezavantajlı Grupların Konumu ve Sosyal Sermaye

Öz

Afetler ve dezavantajlı gruplar son yıllarda sosyal bilimlerin ilgisini çeken konuların başında gelmektedir. Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artması meydana gelen afetlerden çok sayıda insanın etkilenmesine neden olmaktadır. Afetlerin bir kısmı “doğal” oluşuma sahip olmakla birlikte özellikle son dönemde insan üretimi afetlerle de karşılaşmaktadır. Doğal afetler tarih boyunca insanları çeşitli biçimlerde etkilerken insan üretimi olarak meydana gelen afetlerle günümüz insanı daha çok yüzleşmektedir. Artık yalnızca doğal afetlerden söz edilmemekte, insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak nükleer çalışmalardan kaynaklanan veya insanın doğayı tahrip etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan afetlerden de bahsedilmektedir. Afetin kaynağı ne olursa olsun ortaya çıktığı andan itibaren toplumdaki bireyleri derinden etkilemektedir. Afetten etkilenen toplumsal kesimlerin başında da dezavantajlı gruplar gelmektedir. Dezavantajlı gruplardaki bireyler pek çok açıdan toplumdaki imkânlarla diğer bireylere göre eşit bir biçimde erişememektedir. Bu durum afet gibi yıkıcı etkileri olan olaylar karşısında daha görünür bir hal almaktadır. Afetin izlerinin silinebilmesi için de afet sonrası süreçte sosyal sermaye ağları önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan çalışmada afet ve dezavantajlı gruplar arasındaki ilişki çocuklar, engelliler ve yaşlılar bağlamında değerlendirilerek afet sonrası süreçte iyileştirici bir güç olarak sosyal sermayenin etkisi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Dezavantajlı Gruplar, Sosyal Sermaye, Eşitsizlik, Sınıf

The Position of Disadvantaged Groups in the Age of Disasters and Social Capital

Abstract

Disasters and disadvantaged groups are among the topics that have attracted the attention of social sciences in recent years. The rapid increase in the world population causes many people to be affected by disasters. Although some of the disasters are "natural", man-made disasters have also been encountered, especially in recent times. While natural disasters have affected people in various ways throughout history, today's people are more confronted with man-made disasters. We are no longer talking only about natural disasters, but also disasters caused by nuclear activities as a result of human activities or as a result of human destruction of nature. Regardless of the source of the disaster, it deeply affects individuals in society from the moment it occurs. Disadvantaged groups are the leading social groups affected by disasters. Individuals in disadvantaged groups cannot Access the opportunities in society equally compared to other individuals in many respects. This situation becomes more visible in the face of devastating events such as disasters. Social capital networks play an important role in the post-disaster process in order to erase the traces of the disaster. In this respect, the study evaluates the relationship between disasters and disadvantaged groups in the context of children, the disabled and the elderly and discusses the impact of social capital as a healing power in the post-disaster process.

Keywords: Disaster, Disadvantaged Groups, Social Capital, Inequality, Class

Yazar Katkı Oranları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarımı/Conceiving the Study	Emrah Başaran (%100)
Veri Toplama/Data Collection	Emrah Başaran (%100)
Veri Analizi/Data Analysis	Emrah Başaran (%100)
Makale Yazımı/ Article Writing	Emrah Başaran (%100)
Gönderim ve Revizyon/Submission and Revision	Emrah Başaran (%100)

Atıf- Citation (APA)

Başaran, E. (2025). Afetler çağında dezavantajlı grupların konumu ve sosyal sermaye. *İctimaiyat*, 9(1), pp. 574-592. DOI: <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1470074>

1. Giriş

İnsanlar tarih boyunca pek çok farklı türden problemle karşı karşıya gelmişlerdir. Genel olarak bakıldığında dermansız hastalıkların varlığı, kuraklık sonucu yaşanan kıtlık, iklimsel değişimler neticesinde ortaya çıkan afetler “doğal” olarak varlığını her zaman sürdürmekle birlikte daha yakın döneme gelindiğinde ise insan üretimi olan “yapay” afetler de ortaya çıkmıştır. Örneğin; hızlı sanayileşme ve kentleşmenin sonucunda ortaya çıkan riskler, deprem riski yüksek olan bölgelerde nüfusun yoğunlaşması ve depreme uygun olmayan konutların yapılması, gıdanın doğallıktan koparılarak endüstri ürünü haline getirilmesi, enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan nükleer santrallerin kullanımı sonucu oluşan risklerin artması, maden kaynaklarına erişmek amacıyla yapılan çalışmalar sonucu oluşan riskler ve buna benzer pek çok olumsuzluğun ortaya çıkması afetlerin görünürlüğünü ve etkisini artırıcı bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde afetin nerede meydana geldiği, bölgedeki insan yoğunluğu, bölgeye ait gündelik hayat rutinleri ve afetin gerçekleştiği ülkenin gelişmişlik seviyesi afetlere yönelik çalışmalarda göz önünde bulundurulması gereken değişkenler arasındadır (Alkın, 2020).

Afet denildiğinde ilk akla gelen şey sonuçları itibarıyla can ve mal kaybına neden olan hadiseler olsa da diğer taraftan doğa-toplum karşılaşmasını, çatışmasını ortaya çıkarması bakımından bir değişim unsuru olarak da ele alınabilir. Diğer bir ifadeyle gerek doğada gerekse toplumda meydana gelen değişim, afetlerden sonra ortaya çıkmaktadır. “Bir taraftan doğa, kendi dengesini ontolojik olarak kurup üzerinde yaşayan insan toplulukların yaşantısına müdahale eder ve meydan okurken diğer taraftan da toplum, üzerinde yaşamını sürdürdüğü doğayı kontrol altına alma, doğanın normal işleyişine duyarsız yapılanmaları sürdürerek birbirlerinin normal işleyişlerine müdahale etmekte ve çatışmaktadırlar” (Şentürk, 2020). Doğanın karşısında insanın duruşu ve durumu özellikle modern teknolojilerin gelişmesiyle birlikte farklı bir noktaya evrilmiştir. Günümüzde ortaya çıkan pek çok teknolojik ilerleme insanın doğayı kontrol altında tutma hayaline hizmet etse de doğa karşısında insan halen güçsüz bir konumdadır. Afetin meydana gelmesinden genellikle doğa sorumlu tutulmaktadır. Bu açıdan da doğal afet tanımlaması yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Oysa ki burada kilit nokta insandır. Çünkü doğa evreni içerisinde insan olsa da olmasa da bu türden olaylar zaten cereyan etmektedir. Dolayısıyla doğal olayların insanları etkilediği noktada afet kavramı açığa çıkmaktadır. Afet, yalnızca ortaya çıktığı an ile anlaşılacak bir olgu değildir. İnsanı etkilemesi bakımından afetin öncesi, gerçekleştiği an ve sonrasında yaşanan süreç önem arz etmektedir (Can, 2020).

Dünya genelinde afetler ve afetlerden etkilenen insanların sayısı giderek artmaktadır.¹ Bunun nedenlerinden birisi küresel anlamda nüfusun artmasıyla birlikte farklı nedenlerle insanların kentlerde toplanmaya başlamasıdır. Bazı düşünürler ise günümüzde artık doğal afetlerden

¹ 2023 yılında dünya genelinde yaşanan doğal afetler 74 binden fazla insanın ölümüne neden olmuş ve 250 Milyar ABD Doları bir maddi kayba yol açmıştır. BM verilerine göre Türkiye ve Suriye’de etkili olan deprem 2023 yılının en yıkıcı afeti olarak tanımlanmıştır. Deprem nedeniyle 58 bin kişi yaşamını yitirirken yaklaşık 50 Milyar ABD Doları tutarında bir maddi hasar oluşmuştur. Türkiye’de yaşanan afet nedeniyle yaklaşık 220 bin işyeri kullanılamaz hale gelirken özellikle depremin daha çok yıkıma yol açtığı Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya gibi iller toplam sanayi kapasitelerinin %10’undan fazlasını kaybetmiştir. Eğitim açısından bakıldığında ise okulların zarar görmesi nedeniyle bölge genelinde 7 milyondan fazla öğrencinin sınıf içi eğitimi aksamıştır (Rekor fırtına kayıpları ve ölümcül depremler: 2023’ün felaketleri, 2024).

ziyade doğal tehlikelerin varlığından bahsetmektedir. Örneğin deprem, kasırga, volkanik patlamalar doğal afet olarak değerlendirilirken, depremin ardından ortaya çıkan tsunami doğal tehlike olarak tanımlanmaktadır. Bu olaylar insanların varlığından bağımsız bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir tehlikenin afete dönüşmesi ise insanlar üzerinde ölümler, kayıplar yaşatması ile ilişkilendirilmektedir. Diğer taraftan Nepal, Çin, Haiti gibi ülkelerde saniyeler içinde gerçekleşen depremler sonucunda büyük felaketler yaşanabilirken Kuzey Afrika gibi yerlerde geçim kaynaklarının yavaş yavaş yok olması sonucunda ortaya çıkan kuraklık ve çölleşme ileriki dönemde ortaya çıkacak afetlerin işaretini vermektedir. Yavaş başlayan felaketler olarak isimlendirilen bu türden afetler daha fazla insanın ölümüne sebep olabilmektedir (Marlowe, 2018).

Afetler toplumlarda can ve mal kaybına sebep olurken diğer taraftan da sınıfsal farklılıkların daha görünür olmasına neden olmaktadır. Günümüz küresel² dünyasında meydana gelen afetler artık sınırları aşan ve hızlı bir biçimde yayılma gösteren türden hadiseler olarak değerlendirilmektedir. Afetlerin hızlı bir biçimde yayılma etkisi, toplumdaki savunmasız gruplar üzerinde daha yıkıcı etkiler yaratabilmektedir. Diğer bir ifadeyle afetlere karşı alınan önlemler ve afet sonrası süreçleri yönetebilme kapasitesi başta sosyo-ekonomik imkânlarla sahip olmakla birlikte dezavantajlı gruba dâhil olmakla da yakından ilişkilidir. Çocuklar, engelliler, yaşlılar, gibi dezavantajlı grupta bulunan bireyler afetler karşısında diğer bireylere göre daha çok risk altında bulunmaktadır.

Kişinin ırkı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumu afetlere olan bakışını ve afetlerden etkilenme derecesini etkileyebilmektedir. Yapılan bir çalışmada siyahîlerin kasırga uyarılarını ciddiye alma olasılıklarının daha düşük olduğu ve kasırga sonrasında beyazlara kıyasla işlerini kaybetme olasılıklarının neredeyse yedi kat daha fazla olduğu görülmüştür. Yine farklı bir araştırmada Los Angeles'taki düşük gelirli Latin kökenlilerin deprem nedeniyle yerlerinden edildikten sonra barınma ve yardım konusunda bilgi almakta zorlandıkları ortaya çıkmıştır (Kapucu, Hawkins ve Rivera, 2013). Yoksulluk da afetlerde kırılganlığı artırıcı bir etki yaratmaktadır. Yoksul bireylerin afetlerin olumsuz sonuçlarına maruz kalma ve tehlikelerden etkilenme oranları daha yüksektir. Yoksul bireyler afetler meydana geldiğinde varlıklarının büyük bir kısmını da kaybettikleri için dezavantajlı durumları daha kalıcı olmaktadır. Örneğin; yalnızca pandemi nedeniyle 2020 yılında dünya genelinde 97 milyon insan daha yoksulluk içinde yaşamaya mecbur kalmıştır. Yine başka bir afet durumunda, Aila Kasırgası 2009'da Bangladeş'i vurduğunda, yoksul hanelerin %25'i bunun etkilerine maruz kalırken, yoksul olmayan hanelerde bu oran yalnızca %14 seviyelerinde kalmıştır (UNDRR,2022).

Bu makalede temel anlamda afet ve dezavantajlı gruplar ilişkisi ele alınacaktır. Afetlerin ve dezavantajlı grupların sayıca çokluğu, bir toplumda afetlerin farklı türlerine sıklıkla rastlanılmasına ve bu hadise karşısında kaçınılmaz olarak dezavantaja sahip bir grubun etkilenmesine neden olmaktadır. Başka bir deyişle afetler ortaya çıktığında o toplumda dezavantajlı gruplardan birisi veya birçoğu afetin olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır. Bu

²Modernleşmeyle birlikte doğanın, sağlığın ve beslenmenin tahrip edilmesi sonucu yaşanan risklerin ortaya çıkması küreselleşmenin de etkisiyle sınır tanımaz bir hal almıştır. Günümüz dünyasında ortaya çıkan tehlikeler evrenselleşmiştir. Modernliğin ortaya çıkarmış olduğu tehlikelerden ise bazı insanlar daha fazla etkilenmektedir. Bunun sonucunda da toplumsal risk konumları ortaya çıkmaktadır (Beck, 2019).

sebeple afet olgusu ele alınırken dezavantajlı gruplar bağlamında değerlendirilmesi önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında afetlerin bazı dezavantajlı grupları (çocuklar, engelliler ve yaşlılar) nasıl etkilediği, afet öncesi ve sonrasında dezavantajlı gruplardaki bireylerin nasıl konumlandırılması gerektiği sosyolojik değişkenler etrafında değerlendirilecek ve afet sonrası süreçte “iyileştirici” bir güç olarak sosyal sermaye kavramının etkileri mercek altına alınacaktır.

2. Afetin Tanımı, Tarihi ve Sosyolojideki Yeri

Tarihsel süreç içerisinde her toplum farklı türden afetlerle karşı karşıya kalmıştır. Afetler karşısında genellikle savunmasız durumda olan bireyler, afetin büyüklüğü ve etkisi karşısında bu durumu anlamlandırma çabası içerisine girmiştir. Genel olarak bakıldığında uzunca bir süre afetler Tanrısal güçlerle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Afet, Tanrının bir cezalandırma aracı olarak görülmüştür. Günümüzde ise bilimsel çalışmaların hızlanması ve teknolojik imkânların artması sonucunda afetlerin ortaya çıkış süreci ve etkileri büyük oranda tahmin edilebilmektedir. Afetlerin zamanla etkisini daha çok göstermesi ve pek çok toplumu derinden etkilemesi, afetlere yönelik sosyolojik ilginin de doğmasına neden olmuştur. Bu bakımdan, günümüzde hem afetlerin çeşitliği artmış, hem de afete bakış multidisipliner bir hal almıştır. Doğal afetlerin yanında insanın yapıp etmeleri sonucu meydana gelen afetlerin varlığı da afete ilişkin tanımlamaların ve değerlendirmelerin çeşitlenmesine neden olmuştur.

Perry (2018), birden çok afet tanımını bir araya toplayarak, afetin tanımlanması konusundaki zorluğu ve çeşitliliği ortaya koymuştur. Afete ilişkin yapılan her tanım afetin farklı bir boyutuna dikkat çekmektedir. Wallace, afeti normalde etkili olan prosedürleri kesintiye uğratan ‘aşırı durumlar’ olarak ifade etmektedir. Killian’a göre afet, fiziksel yıkıma ve ölüme yol açan sosyal düzende meydana gelen bozulmalardır. Moore ise afeti can kayıplarının kritik olduğu ve insanlara yeni davranış kalıplarını benimseten olaylar olarak ifade etmektedir. Sjöberg afeti, toplumsal kontrole tabi olmayan ve aniden gelişen olaylardan kaynaklanan, sosyal sistemin ciddi, ani ve beklenmedik bir şekilde bozulması olarak tanımlamaktadır. Buckle daha geç dönemde yaptığı tanımlamada afeti uzun vadeli iyileşme ihtiyacı gerektiren ve geri dönüşü olmayan bir kayıp halinin ortaya çıkması olarak belirtmiştir. Kreps afetleri toplumsal bozulma ve fiziksel hasar yaratan “rutin dışı olaylar” olarak görmektedir. Stallings afetleri değişim ekseninde ele almış ve temelde afetleri toplumsal hayatta rutinleri bozan olaylar olarak tanımlamıştır. Fritz ise 1961 yılında afetlere ilişkin sosyolojik bir tanımlamayı gündeme getirmiştir. Fritz afeti toplumun tamamını veya bir bölümünü etkileyen ve toplumun temel işlevlerinin gerçekleşmesini engelleyen bir olay olarak tanımlamıştır. Fritz’e benzer bir açıklamayı Dombrowsky’de yapmaktadır. Ona göre afet, toplumu kültürel (gelenekler, alışkanlıklar, politikalar gibi) anlamda çöküşe uğratan bir durumdur. Afetler toplumsal yapı içerisinde oluştukları için toplumsaldır ve ancak bu yolla incelenebilir. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere afetin ani olarak ortaya çıktığı, insanlara farklı türden kayıplar yaşattığı, insanların gündelik hayat akışlarını bozarak onların yeni bir hayat kurmasını zorunlu kılan durumlar yarattığı tanımların ortak özellikleri olarak söylenebilecektir. Başka bir ifadeyle afet, beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan ve insanların pek çok türden kayıp yaşamasına (sosyal,

ekonomik, sağlık ve psikolojik) neden olarak bireyin ve toplumun rutin akışını bozan olay olarak tanımlanabilecektir³.

Afetlerin tanımlanması veya değerlendirilmesi aşamasında oldukça kritik bir öneme sahip kavramlardan birisi de kültüredür. Afetler, fiziksel özellikleri ve yol açtıkları hasara göre tanımlanabildiği gibi toplumsal yapıya etkileri bakımından da tanımlanabilmektedir. Felaketler aynı zamanda sosyal olarak da inşa edilirler. Bu açıdan bakıldığında afet olarak tanımlanan olay bir bakış açısını yansıtmaktadır. Toplamlar pek çok zararlı olayla karşılaşabilmektedirler ancak bunların hepsi afet olarak nitelendirilmezler. Örneğin bazı olaylar kaza, acil durum, kriz gibi kavramlarla nitelendirilirler. Burada kritik bir soru gündeme gelmektedir. Bir olayın afet olarak tanımlanmasında belirleyici olan nedir? Bu soruya verilecek yanıt afetin kültürel boyutuna işaret etmektedir. Örneğin; politikacıların, medyanın ve güvenlik uzmanlarının meydana gelen olaylar karşısında kullandıkları etiketleme terimleri (kriz, kaza, afet gibi) toplumdaki bireylerin o duruma karşı düşüncelerini ve pozisyonlarını belirlemede oldukça etkili olmaktadır (Webb, 2018).

Tarihsel süreç içerisinde insanların afetlere bakışı ve afete ilişkin tanımlamaları değişmiştir. Afete ilişkin tanımlamalar insanlar tarafından yapılmakta ve bu anlamda da 'doğa' olayın dışında bırakılmaktadır. Örneğin Carr, eğer ciddi yaralanmalar, kayıplar ve ölümler söz konusu değilse bu türden olayların afet olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmektedir. Yine Orta Çağ'da meydana gelen güneş tutulması, deprem, sel gibi olaylar insanların işledikleri günahlara karşı Tanrı'nın bir öfke göstergesi olarak yorumlanmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında tarih boyunca afetlere ilişkin açıklama biçimlerinin üç aşamadan geçtiği görülmektedir. İlk olarak afetler doğaüstü olaylar olarak görülmekteydi. Meydana gelmeleri hususunda hiçbir şey yapılamayacak hadiseler olarak nitelendirildikleri için Tanrısal eylemler biçiminde görülmüştü. İkinci olarak, aydınlanma ile birlikte toplumların afetlere bakışında da önemli bir değişim yaşanmaya başladı. Bilimsel gelişmelere paralel olarak değişen bu düşünce, afetlerin kaynağı olarak Tanrının yerine doğayı koymuştur. Son olarak ise günümüzde afetlerin kaynağı daha çok insan olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle hükümetlerin, büyük şirketlerin yapmış oldukları çalışmalar afetlere neden olabilmektedir. Afetlerin algılanması ve yorumlanmasına ilişkin tarihsel süreç içerisinde yaşanan bu değişim aynı zamanda afetlerin zarar verici olaylar olmakla birlikte toplumsal dayanışmayı sağlama kapasitesine odaklanılmasını da sağlamıştır. Bu çerçevede Durkheim'cı bir bakışla yazan Freud, afetleri toplumsal dayanışmanın ortaya çıktığı ve fedakârlık ruhunun insan davranışlarını etkilediği olaylar olarak görmektedir. Afet çalışmalarına yönelik yapılan incelemelerde afete maruz kalan insanlarda duygusal dayanışmanın ve karşılıklı yardımlaşmanın güçlü bir biçimde ortaya çıktığı görülmüştür. Amerika'da yapılan bazı çalışmalarda da afetlerin sosyal etkilerinin tamamen olumsuz olmadığı, mağdur durumda olan ailelerin aile dayanışmalarının ve ilişkilerinin aynı gruptaki mağdur olmayan ailelere göre daha iyi ve güçlü olduğu net bir biçimde görülmüştür. Afetlerin bu yanına dikkat çeken Fritz, afetten etkilenen toplulukların profesyonel destek almadan afetin yarattığı kayıpları ve travmaları hızlı bir biçimde aşacak terapiler geliştirdiklerini söylemektedir (Furedi, 2007). Buna benzer bir açıklamayı Logoterapinin kurucusu olan Frankl (2019) da dile getirmektedir. Ona göre bize olumsuz gibi görünen durumlarda insanlar bu süreçle başa

³Afet tanımlarından yola çıkarak afetlerin özellikleri şu şekilde sıralanabilir: insan ve doğa kaynaklı olması, insanı etkilemesi, can ve/veya mal kaybına neden olması, toplumda ve doğada olumsuz hasarlara yol açması, gündelik hayatı sekteye uğratması, üstesinden gelinmesi zor bir durum oluşturması (Gökçen, 2020).

çıkma mekanizmaları geliştirerek en zor şartlarda bile hayatta kalmayı başarabilmektedirler. İnsanlar zor durumlarda kendilerini hayatta tutacak stratejiler geliştirme kapasitesine sahiptirler. Afet sonrasında da bireyler farklı türden sosyal destekler aracılığıyla toparlanma süreçlerini hızlandırmakta ve böylece en az zararlı afetlerin etkilerinden kurtulabilmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca afetler toplumsal grupları etkilemiştir. Yapılan son çalışmalarda afetlerin bilinenin aksine daha eski tarihlere kadar uzandığı ve insan topluluklarını etkilediği gösterilmiştir. Afetlerle ilgili dini anlatıların yanı sıra onlar üzerinden üretilen efsaneler, mitler ve hikayeler afetlerin ne denli eski bir geçmişe dayandığını göstermektedir⁴. Örneğin “Büyük Tufan” (diğer bilinen ismiyle Nuh Tufanı) anlatısı bu örneklerden sadece birisidir. Günümüzde ise depremler, seller gibi kadim afetler varlığını sürdürmekle birlikte yeni afet türleri de ortaya çıkmıştır. Özellikle 19. ve 20.yüzyılla birlikte kimyasal kullanımından ve nükleer enerji kaynaklı ortaya çıkan risklerin artması yeni afetlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda bakıldığında Afet Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi, 1900-2004 yılları arasında 14 binden fazla afetin yaşandığını belirtmiştir (Quarantelli, Lagadec ve Boin, 2007). Afet araştırmalarının tarihine bakıldığında ise Samuel Prince’in Halifax patlaması ile ilgili yaptığı çalışmanın ilk olduğu yönünde fikir birliği vardır. Bu çalışmadan on yıl sonra ise Carr, afetlerin özü, tanımı ve sırası gibi konulara değinerek afetlerin doğası gereği toplumsal değişimden kaynaklandığını ifade ettiği çalışması önemli bir eşiği oluşturmuştur (Perry, 2007). 1963 yılında ise Afet Araştırma Merkezi’nin kurulmasıyla birlikte bu alandaki çalışmaların sayısı da giderek artış göstermeye başlamıştır (Perry, 2018).

Afetlere yönelik yapılan sosyolojik çalışmalarda yapısalcı bakış hakim bir paradigma olmuştur. Bu bakış açısı afetlerin sosyal yapılar üzerindeki etkilerini anlamaya çabalamıştır. Bu durum afetlerin, insanlar tarafından üretilmeyen, kendilerini topluluklara keyfi ve ayırım yapmadan empoze eden dışsal olaylar olarak algılanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak ise afetlerdeki insan faktörünün rolü devreden çıkarılarak insan pasif bir konumda değerlendirilmiştir. 1950’li yıllarda afet çalışmalarının şekillenmeye başladığı göz önünde tutulursa o dönemde sosyolojide hâkim bakış açısının yapısal işlevselcilik olduğu ve bu paradigmanın afet çalışmalarını da etkilemesinin neredeyse kaçınılmaz olduğu anlaşılabilecektir (Webb, 2018). 1950 sonrası süreçte sosyolojinin ilgisinin fail eksenli değişimi başta afet çalışmaları olmak üzere pek çok farklı alanda yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu dönemde klasik sosyolojinin ihmal ettiği konular sosyologların çalışma sahalarını şekillendirmeye başlamıştır. Bu sürecin ortaya çıkmasında kuşkusuz ki Amerikan sosyolojisinin etkisi büyük olmuştur. ABD’de mikro sosyoloji sahasının hızla gelişimi insan merkezli bir sosyoloji anlayışının doğmasına katkı sağlamıştır.

⁴İnsanlık tarihinin afetlerle dolu olması sosyal bilimcilerin ve felsefecilerin bu konuya ilgi duymasında etkili olmuştur. Örneğin 1755 tarihinde gerçekleşen Lizbon depremi nedeniyle 90.000 kişi yaşamını yitirmiş, bu dönemdeki bazı Aydınlanma filozofları depremin anlamını insan aklı ve Tanrının iradesi bağlamında değerlendirmişlerdir. Voltaire, depremi metafizik bir olgu olarak değerlendirmiştir. Günümüz küresel dünyasında ise afetler ortaya çıktığı yerle sınırlı kalmamakta ve hızla yayılmaktadır. Kuş gribi, SARS gibi hastalıkların hızla yayılması bu durumun en net örneklerinden birisidir (Turner ve Khondker, 2019).

3. Sosyolojik Bağlamda Dezavantajlı Gruplar

Dezavantajlı gruplar, sosyolojinin yakın dönemde ilgilenmeye başladığı alanlardan birisini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında afetlerin sosyolojinin incelediği bir konu haline gelmesi süreciyle benzerlik göstermektedir. Gerek afetler gerekse dezavantajlı grupların sosyolojinin kapsamı dışında kalmasının ise bazı nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında klasik sosyolojinin “yapı” merkezli bir anlayışa sahip olması gelmektedir. Sosyolojinin kurucu isimleri kurumlar, toplumsal yapı, değişme, düzen, ilerleme gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlar, birey merkezli konuları ise inceleme alanlarının dışında tutmuşlardır. 1950 sonrası süreçte özellikle ABD merkezli sosyolojinin yükselişe geçmesiyle birlikte, sosyolojik perspektif yapıdan faile doğru kaymaya başlamıştır. Sosyolojide yaşanan bu değişim daha önce gündem dışı tutulan konuların sosyolojinin inceleme nesnesi olması sonucunu doğurmuştur. Diğer taraftan bu süreçte küreselleşmenin bir sonucu olarak dünya genelinde insan hakları, özgürlük, çokkültürlülük, eşit(siz)lik gibi bireyi toplumun merkezinde gören kavramların yoğun bir biçimde tartışılmaya başlaması da sosyolojinin birey merkezli ve mikro ölçekteki konulara ilgi göstermesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda da dezavantajlı gruplar başta olmak üzere daha pek çok farklı türden konu sosyolojik bakış açısıyla incelenmeye başlanmıştır.

Toplumu oluşturan gruplar, evrensel olarak her yerde görülse de bu grupların toplumda var olan imkânlardan eşit bir biçimde faydalandığını söylemek mümkün değildir. Bu eşitsizlik hâli bazı grupların dezavantajlı olarak tanımlanması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla toplumdaki dezavantajlı grupların içerisinde yer alan bireyler çok çeşitli nedenlerle diğer bireylere göre “sınırlı” olanaklara sahip olmaktadırlar (Başaran, 2020). Toplumsal yapıyı var eden ve farklı niteliklere ve nüfus büyüklüğe sahip olan gruplar arasındaki eşitsizliklerin artması toplumsal yapının sağlıklı bir biçimde işleminin önünde engel teşkil etmektedir. Toplumdaki bazı grupların diğer gruplara göre daha fazla imkâna sahip olması⁵, gruplar arasında fırsat eşitliğinin olmaması, toplumsal damgalama süreçlerinin farklı işlemesi, çoklu eşitsizliklere maruz kalma gibi nedenler dezavantajlı gruplar kavramının şekillenmesinde önemli olmuştur.

Dezavantajlı gruplar kavramı ilk kez 1938 yılında ABD Anayasa Mahkemesi tarafından kullanılmıştır. Yüksek mahkeme, siyasi bağlamda hak ihlalleri ve özellikle de azınlık hakları konusunda bu kavramı ele alarak tüm mahkemelerin dezavantajlı grupları korumak için özel sorumluluklarının olması gerektiğini belirterek bu yönde çalışmalar yapılmasını tavsiye etmiştir. Bunun sonucunda özellikle 1950-1960 yıllarında mahkemeler Afroamerikalılar ve dini azınlıkları dezavantajlı gruplar bağlamında değerlendirerek bu grupların lehinde kararlar almaya başlamışlardır (Andia, 2011). Hukuk alanında ve özellikle ayrımcılık bağlamı kullanılan dezavantajlı gruplar kavramı süreç içerisinde sosyal alandaki eşitsizlikleri tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1957 yılında Herbert Greenberg, siyasi, sosyal ve ekonomik olarak bireyin bu alanlardan birinde ayrımcılığa maruz kalması sonucunda dezavantajlılığın ortaya çıktığını ifade etmiştir (Jordan, 1963). Diğer bir yaklaşım ise dezavantajlılığı yaşa bağlı, cinsiyete bağlı ve keyfi oluşturulmuş hiyerarşiler sonucunda oluşması bakımından ele almıştır. Buna göre yaşa bağlı hiyerarşide yetişkinlerin çocuklar

⁵Dezavantajlı gruptaki bireyler toplumdaki temel hizmetlere ulaşamayan veya bu imkânlardan eşitsiz bir oranda yararlanmak zorunda kalanlardır. Dezavantajlı bireylerin sosyal ilişkiler, eşit yaşam koşulları, sosyal haklar gibi durumlar karşısında olumsuz bir konumda oldukları kabul edilir. Bu açılardan dezavantajlı gruptaki bireyler toplum nazarında özel olarak korunması gereken kişiler olarak görülürler (Burcu, 2017).

üzerindeki baskıcı tutumu gözlenmekte, cinsiyete bağlı hiyerarşide erkeklerin kadınlara kıyasla orantısız bir biçimde sosyal, siyasi ve askeri güce sahip olması durumu söz konusu olmaktadır. Keyfi oluşturulmuş hiyerarşide ise bireyin dışında gelişen şartların sonucunda oluşan dezavantajlılık ortaya çıkmaktadır. Burada sınıf, ırk, soy, din gibi faktörler etkili olmaktadır (Prattovd, 2006).

Dezavantajlı gruplara yönelik sınıflandırmalar ve dezavantajlı grupların tanımlanması noktasında bir ortaklıktan söz etmek pek mümkün değildir. Bir grubun dezavantajlı olarak tanımlanması toplumsal yapıdaki farklılıklar ve zamanın şartlarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, dezavantajlı gruplara ilişkin literatüre bakıldığında sağlık çalışanlarının dezavantajlı olarak tanımlanmadığı görülmektedir. Ancak pandemi döneminde bu durum değişmiş, sağlık çalışanları dezavantajlı gruplar çerçevesinde değerlendirilmiştir⁶. Bu bağlamda bakıldığında İzlanda özel olarak korunması gereken 13 dezavantajlı grup belirlemiştir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, göçmenler, engelliler, Romanlar bunlardan bazılarıdır. Hindistan ise 5 farklı kategoride dezavantajlı grupları ele almıştır. Bunlar; yapısal ayrımcılığa maruz kalanlar, çocuklar ve yaşlılar, engelliler, göçmenler, cinsiyet temelli damgalama yaşayanlar olarak ayrılmıştır (Chapman ve Carbonetti, 2011). Diğer taraftan dezavantajlı grupların sayıca fazlalığı, üzerinde uzlaşılan bir tanımın yapılmasını da güçleştirmektedir. Bu açıdan da araştırmacılar ele aldıkları dezavantajlı grubun özelliklerine uygun olarak tanımlamalar yapmaktadır. Koçancı (2019), dezavantajlı gruplara yönelik bazı kişilerin ve kurumların yaptıkları tanımları şu şekilde tabloşturmıştır:

Tablo 1: Dezavantajlı gruplara ilişkin bazı tanımlamalar

Kavramı Tanımlamaya Çalışan Kişi / Kurum	Kavramın Ele Alınış Yönü ve İlişkilendirildiği Diğer Olgular ve Kavramlar
Burninham ve Thrush (2010)	Sosyal dışlanmaya maruz kalan; işsizlik, yoksulluk, düşük gelir, sağlıksız barınma, yüksek suç oranı, sağlık ve ailevi problem yaşayanlar, yaşam mekânları açısından yoğun farklılık içinde olanlar dezavantajlı grupları oluşturmaktadır.
Gündüz (2007)	Sosyal dışlanmaya maruz kalan her grubun dezavantajlı olmadığını belirten yazar, sosyal dışlanma ile dezavantajlılığı ayırmaktadır. Örneğin; terör mağdurları sosyal dışlanmaya maruz kalmamakla birlikte terör mağduru olmayanlara göre dezavantajlı bir noktada bulunmaktadır.
Göçoğlu (2015)	Yapısal düzenlemeler ya da sorunlar nedeniyle bazı gruplar, diğerlerine göre daha dezavantajlı duruma gelmektedir.
Kentel ve arkadaşları (2012)	İktisadi, sosyal ve biyolojik açılardan diğerlerine göre negatif durumda bulunan gruplar dezavantajlıdır.
MARKA (2011)	Toplumsal temel ekonomik, kültürel ve sosyal kaynaklarından mahrum kalan veya mahrum bırakılanlar, dezavantajlı grupları oluşturmaktadır.
Caillods (1998)	Ekonomik durumları, cinsiyetleri, dinleri, etnik ve dil kökenleri, politik pozisyonları nedeniyle topluma eklemelenmeleri daha kısıtlı olan gruplar dezavantajlıdır.
Wixey ve arkadaşları (2003)	Kent hizmetlerinden yararlanamayan ya da yetersiz olarak yararlanan gruplar dezavantajlıdır.
Sidanius ve Pratto (1999); Jost ve Hunyady (2005)	Toplumsal izolasyonun bir sonucu olarak dezavantajlı gruplar; bir süre dezavantajlı olarak görülmelerinin nedenlerini kendilerine bağlarlar ve bu durumu içselleştirir.

⁶Buna benzer bir fikri Henrik ve arkadaşları (2020) da dile getirmektedir. Onlara göre afet durumlarında krizleri tetikleyen şey yalnızca ortaya çıkan olayın büyüklüğü ile ilgili değildir. Aynı zamanda sosyal göstergeler de krizin boyutunu derinleştirebilir. Gelir dağılımı, sağlık hizmetleri, coğrafi faktörler gibi pek çok değişken afetlerde kırılganlık oranının değişimine etki etmektedir. Bu bakımdan ortaya çıkan afet yeni dezavantajlı gruplar da yaratabilmektedir.

Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere dezavantajlılığın farklı yönlerine vurgu yapılarak dezavantajlı gruplar tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum olumsuz gibi gözükse de aslında toplumsal yapı içerisinde bazı grupların çok fazla noktadan ayrımcılığa maruz kaldığını göstermesi açısından kritiktir.

4. Afetler Karşısında Dezavantajlı Grupların Konumu

Afetler, toplumları farklı zaman dilimlerinde çeşitli açılardan etkilemiş olayların başında gelmektedir. Afetler, ortaya çıkışı süreci, gerçekleştiği an ve afet sonrasında yaşananlar olmak üzere üç temel başlıkta ele alındığında toplumdaki bazı grupların bu süreçlerden daha çok etkilendikleri görülebilecektir. Bu açıdan afetler, ortaya çıktıklarında zaten dezavantajlı konumda olan bireyler üzerinde daha büyük sosyal, ekonomik ve psikolojik hasarlar bırakabilmektedir. Afetler ve dezavantajlı grupların temel kesişim noktasını savunmasızlık, kırılganlık ve eşitsizlik gibi kavramlar oluşturmaktadır⁷. Afetler, engelliler, yaşlılar, çocuklar başta olmak üzere pek çok farklı kırılgan gruptaki bireyin yaşam seyrini olumsuz yöne çevirme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle de afetlerin bu gruplardaki bireyler üzerinde etkilerinin incelenmesi kritik bir önemdedir.

Günümüz küresel dünyasında risklerin ve afetlerin sayısı her geçen gün artmakta, bu durum ise toplumdaki bazı savunmasız grupları daha kırılgan hale getirmekte ve bu gruptaki bireyleri mevcut konumlarından daha kötü şartlar altında yaşamaya zorunlu bırakmaktadır. Dünyanın giderek daha az “güvenilir” bir mekâna dönüşmesi, dezavantajlı gruplardaki bireylerin hareket alanlarını daraltmakta ve onları daha eşitsizlikçi bir duruma sürüklemektedir. Örneğin yoksul bireylerin afetlerin olumsuz sonuçlarına maruz kalma ve tehlikelerden etkilenme oranları daha yüksektir. Yine yoksul bireyler afetler meydana geldiğinde varlıklarının büyük bir kısmını da kaybettikleri için dezavantajlı durumları daha da kalıcı olmaktadır. Yalnızca pandemi nedeniyle 2020 yılında dünya genelinde 97 milyon insan daha yoksulluk içinde yaşamaya mecbur kalmıştır. Yine başka bir afet durumunda, Aila Kasırgası 2009'da Bangladeş'i vurduğunda, yoksul hanelerin %25'i bunun etkilerine maruz kalırken, yoksul olmayan hanelerde bu oran yalnızca %14 seviyelerindeydi. Veriler afet olaylarının her geçen gün arttığını açıkça göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında 2030 yılına gelene kadar afetlerin sayısında %40'lık bir artışın yaşanacağı tahmin edilmektedir (UNDRR,2022). Afetlerin, toplumdaki dezavantajlı grupları derinden sarstığı düşünüldüğünde afet sonrası süreçlerin savunmasız gruplardaki bireyler özelinde yeniden kurgulanması gerekliliği açıkça görülmektedir.

Afetler dezavantajlı grupları farklı açılardan ve çok yakından etkilemektedir. Dezavantajlı gruplardaki bireylerin yaşadıkları bölgeler ortaya çıkan afetlerden (sel, deprem gibi) daha çok etkilenmekte ve bu durum bireylerin kırılganlığını derinleştirmektedir. Örneğin; Katrina Kasırgası sonrasında oluşan fırtına deniz seviyesinden 1,2 metre aşağıda bulunan bölgelere ciddi bir biçimde zarar vermiştir. Bu bölgelerde Afrika kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bilinmektedir (Kinovd, 2023). Lieberknecht tarafından yürütülen bir çalışmada ise benzer türden afetten etkilenen dezavantajlı gruplardaki bireylerin iyileşme sürelerinin diğer gruplardaki bireylere göre daha uzun zaman aldığı görülmüştür (Gotovd, 2023). Evsiz

⁷Zakour ve Gillespie, savunmasız grupların afetler yaşanmadan önce zaten toplum içerisinde adaletsiz bir konumda olduklarını ve yaşanan afetlerin sosyal adaletsizlikleri savunmasız gruplar aleyhine daha da derinleştirme riskinin olduğunu ifade etmektedir. Örneğin Carney, 2004 yılında Hindistan'ı etkileyen tsunami sonrasında savunmasız gruplardaki insanların hayatta kalabilmek adına organlarını sattıklarını belirtmektedir (Marlowe, 2018).

toplulukların toplum tarafından damgalanması ve dışlanması, afet durumunda kısıtlayıcı bir rol oynayabilmektedir. Yapılan çalışmalarda evsizlerin damgalanmasının onların afet sonrasında barınma merkezlerine erişimini engelleyici bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Evsizlerin kriminalize edilmesi onların kamusal alanları kullanımlarını da oldukça kısıtlamaktadır (Vickery, 2017).

Afetlerin yıkıcı etki yarattığı dezavantajlı grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocukların pek çok açıdan ebeveynlerine bağlı⁸ bir yaşam sürmeleri, afet anında ve sonrasında oluşabilecek riskleri arttırıcı bir durum yaratmaktadır. Afetlerden çocukların nasıl etkilendiğine yönelik çalışmalar savaş sonrası dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. 1950'li yıllarda yapılan çalışmalarda çocukların afete tepkilerinde okulların veya ebeveynlerin rolleri üzerinde durulmuştur. Daha sonraki çalışmalarda ise afetlerde çocukların tahliyesi ve duygusal tepkileri üzerine durulmuştur. Afet çalışmalarında özellikle 1990 sonrasında çocuklara yönelik ilgide artış yaşanmaya başlamıştır. Afet sonrası yapılan çalışmalarda çocukların bu duruma nasıl tepki verdikleri çok yönlü bir analize tabi tutulmuştur. Bu noktada çocukların yaş farklılıklarına göre tepkilerinin de değiştiği görülmüştür. Bebekler, küçük çocuklar ve ergenler arasında afet sonrası görülen tepkilerde farklılıklar olabilmektedir. Örneğin çok küçük çocuklarda alt ıslatma davranışı ile saldırganlık ve şiddet eğilimi görülebilenken, ergenlerde içki ve uyuşturucu kullanımı gibi davranışlar ortaya çıkabilmektedir⁹. Yine afetler çocukların eğitim hayatı üzerinde de etkili olabilmektedir. Yapılan bir çalışmada afet sonrasında yerinden edilen çocukların okuldan ayrılma oranlarının daha yüksek olduğu, sınavlarda daha düşük notlar aldığı görülmüştür (Peekvd, 2018).

Afetlerin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini arttırıcı risk faktörlerinden birisi sağlık problemleridir. Çocuk olmanın yanında sağlık sorunlarının da varlığı afet anlarında çifte dezavantajlı bir durumu ortaya çıkarabilmektedir. Bu açıdan örneğin engelli çocuklar afetlerde daha savunmasız bir durumda kalmaktadırlar. Katrina Kasırgası sonrasında kronik rahatsızlığı olan ve olmayan 531 çocuk ve ergen ile yapılan bir araştırmada kronik rahatsızlığı olan çocukların afet sonrasında yeni ortaya çıkan sağlık sorunları nedeniyle daha sık bakım için başvuruda bulunduğu görülmüştür. Yine Ike Kasırgasından sonra yapılan bir çalışmada engeli olan çocukların 3 hafta okuldan uzak kaldıklarında akademik ve davranışsal hedeflerine ulaşmada gerileme yaşandığı görülmüştür. 2009 yılında İtalya'da meydana gelen deprem sonrasında otizm spektrum bozukluğu olan 18 çocuk ve ergen ile yapılan çalışmada, katılımcıların iletişim, sosyalleşme ve günlük yaşam becerilerinde afet sonrasında azalma olduğu ve depremin üzerinden bir yıl geçmesine rağmen başlangıç seviyesine dönmediği

⁸Genel olarak bakıldığında çocuklar kişilere veya kurumlara bağımlı bir yaşam sürmektedirler. Günün hemen her saatini aileleriyle, onlara bakım verenlerle veya okullarda geçirmektedirler. Afet ortaya çıktığında da çocuğa bakım veren kişiler veya kurumlar zarar görebileceği için çocuk bu durumda savunmasız kalabilmektedir. Böyle bir durumda çocuklar afetten orantısız bir biçimde etkilenebilmektedir. Çocukların maruz kalacağı fiziksel, psikolojik ve sosyal hasar uzun yıllar boyunca etkisini sürdürebilmektedir (Bullockvd, 2010).

⁹Çocukların afetlerden etkilenme durumları yaş gruplarına, fiziksel ve zihinsel gelişim düzeylerine ve afetin türüne göre de farklılaşmaktadır. 1-4 yaş arasındaki çocuklarda yalnız uyuyamama, idrar kaçırma, hiperaktivite; 5-12 yaş grubundaki çocuklarda belirgin korku ve kaygı tepkileri, okul başarısızlığı, uyku bozuklukları, ilgisizlik; 13-18 yaş grubundaki ergenlerde ise sosyalleşme ve okula olan ilgide azalma, uyku ve yeme bozuklukları, konsantrasyon eksikliği gibi davranışlar daha sıklıkla görülmektedir (Akhtervd, 2015).

görülmüştür. 2010 yılında Haiti’de yaşanan deprem sonrasında engelli çocukların okula kayıt olma olasılıklarının önemli ölçüde azaldığı görülmüştür (Stoughvd, 2017).

Afet sonrasında çocukların iyileşme süreçleri önem arz etmektedir. Çocukların afet sonrasında toparlanma süreçlerinde ailenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Hem afet öncesinde hem de afet sonrasında çocuklar için en büyük duygusal destek kaynağını ebeveynler oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çocuklar afet sonrasında ebeveynlerinin yaşadığı sıkıntıdan olumsuz anlamda etkilenebilmektedir. Örneğin yapılan bir çalışmada engelli çocukların bazı ebeveynleri diğer çocukların ebeveynlerine göre daha fazla ebeveynlik stresi yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Stoughvd, 2017). Bu bağlamda değerlendirildiğinde afet sonrasında çocuk-aile birlikteliğinin çocukların iyileşme süreçlerine olumlu katkı sunabileceği görülmektedir. Bu konuya dikkat çeken Save the Children, çocukların afetlerle başa çıkmalarına yardımcı olmak amacıyla hazırladığı ve ailelerin afet sonrası dönemde uygulamalarını beklediği önerileri şu şekilde sıralamaktadır;

- a) Çocuklarınıza sık sık sarılın ve onların rahatlamasına yardımcı olun.
- b) Çocuklarınızı dikkatle dileyin ve olup bitenler hakkında ne düşündüklerini öğrenin.
- c) Haberler ve resimler korkutucu olabileceği için bu süreçte TV izleme sürelerini kısıtlayın.
- d) Çocuklarınızın davranışlarındaki değişiklikleri izleyin.
- e) Sabırlı ve anlayışlı olun çünkü çocuklarınız hala üzgün ve korkuyor olabilirler.
- f) Çocuklarınıza ilgi gösterin ve onlarla daha çok zaman geçirin.
- g) Çocuklarınızın yanındayken davranışlarınız ve kullandığınız dil olumlu olsun.
- h) Kendinize iyi bakın ve yeterince dinlenmeye çalışın.
- i) Çocuklarınızın okula ve normal günlük rutinlerine geri dönmesine yardımcı olun.
- j) Çocuklarınızı başkalarına yardımcı olma konusunda teşvik edin (Bullockvd, 2010).

Dezavantajlı gruplar arasında sayılan engelliler afetlerden olumsuz etkilenen gruplardandır. Engelli bireyler dünya nüfusunun %16’sını oluşturmaktadırlar. Engelli bireyler afetlerden, küresel salgınlardan en çok etkilenen toplumsal gruplar arasında yer almaktadır. Diğer taraftan yoksulluk içerisinde yaşayan bireylerin engelli olma olasılıkları daha yüksek olduğundan yoksulluk ve engellilik kesişimsel bir durumu ortaya çıkarmakta, sonuç olarak ise afetler karşısında engelli bireylerin savunmasızlıkları artmaktadır¹⁰. 2023 yılında 132 ülkeden 6342 kişiyle yapılan bir araştırmaya göre engelli bireylerin %84’ünün afetlere karşı kişisel bir hazırlık planlarının olmadığı görülmüştür. Katılımcıların %86’sı ise afet riskinin azaltılmasına yönelik gerçekleştirilen eğitimlere katılmadıklarını ifade etmişlerdir (UNDRR, 2023).

Engelliliğin 1980’li yıllara kadar akademik çalışmalarda yer almaması engelli bireylerin afetler karşısındaki durumunun anlaşılabilmesini geciktirmiştir. Yapılan pek çok çalışmada afetlerde fiziksel engelli bireylerin veya zihinsel hastalığı olanların ölüm oranlarının yüksek olduğu görülmüştür. Örneğin, Bengal Körfezi’ndeki bir adada çocuk felci sonrası felç geçiren 700 kişi, yakındaki tepelerdeki güvenli bir yere tahliye edilemedikleri için 2004 tsunamisinde hayatlarını kaybetmiştir. Yine ABD’de yürütülen bir sağlık çalışmasında, çalışmaya katılan engellilerden %25,8’i acil bir duruma karşı hazırlıklı olduklarını, %20,7’si ise hiç hazırlıklı olmadığını söylemiştir. Engelli bireylerin bir kısmı bakım için başka kişilere ihtiyaç duymaktadır. Bu durum onların afetler karşısındaki kırılganlıklarını daha da arttırmaktadır. New York’ta evde bakım

¹⁰Engelli bireyler aynı zamanda dünyadaki en yoksul kişiler arasında yer almaktadırlar. Engelli bireylerin %80’i düşük gelirli ülkelerde yaşamlarını sürdürmektedir (Johnstone, 2006).

hizmeti verenlerle yapılan bir çalışmada bu kişilerin %57'si bir afet anında bakım verdikleri kişinin yanında olmaya isteksiz olduklarını belirtmiştir. Japonya'da uzun süreli bakıma ihtiyacı olan yaşlılar ve 2011 Japonya Depremi'ni yaşamış olan aile bakıcıları arasında afet hazırlığı üzerine yapılan bir araştırmada, çoğunluğun tahliye için somut bir planının olmadığı ve demanslı yetişkinlere bakanların tahliye plan yapma olasılıklarının daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır (Stough ve Kelman, 2018). Barile ve arkadaşlarının Montreal'de yaşanan buz fırtınası sonrasında yaptıkları çalışmada araştırmaya katılan 15 engelli bireyden çoğunun buz fırtınası süresince evlerinde mahsur kaldıkları görülmüştür. Elektrik kesintisi tekerlekli sandalye kullananlar veya solunum cihazına bağlı yaşayanlar için hayati bir öneme sahiptir. O nedenle bu türden felaketlerde engelli bireylerin karşılaşacağı riskler artabilmektedir. Yine bu çalışmada afet sonrasında kurulan barınakların da engelli bireylerin hassasiyetlerine göre düzenlenmedikleri tespit edilmiştir (Johnstone, 2006).

Afet ve engellilik odaklı çalışmalar genellikle afete hazırlık ve afet anında tahliyeye odaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında fiziksel olarak bir engele sahip olanların veya engelli yetişkinlerin deprem gibi afetler esnasında dezavantajlı durumda oldukları yapılan çalışmalarda gösterilmiştir. Binaların mimari özellikleri ve tasarımları bu türden engele sahip olan bireylerin tahliyesini zorlaştırabilmektedir. Yine ailede bir engelli bireyin bulunması tahliyeyi geciktirici bir etkiye sahip olabilmektedir. Bonnie, Floyd ve Dennis kasırgaları sonrasında yapılan bir çalışmada engelli bireylerin bulunduğu hanelerdeki tahliyelerin engelli birey bulunmayan ailelere göre geciktiği görülmüştür. Yine Katrina Kasırgası sonrasında yapılan bir çalışmada fırtına öncesi tahliye edilemeyenlerin %38'inin ya fiziksel olarak bir engele sahip olduğu veya fiziksel engelli bir kişinin bakımından sorumlu olduğu görülmüştür (Stoughvd, 2016). Bu bağlamda Kansas Üniversitesinde afetlerin fiziksel engelliler üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik hayata geçirilen "Kimse Geride Kalmadı" isimli projede, engelli bireyler afet sürecinde tespit ettikleri eksiklikleri şu şekilde ifade etmişlerdir¹¹:

- 1) Çalışma alanlarında veya topluluklarında tahliye planlarının bulunmaması,
- 2) Engelli olmayan kişilerin tahliyesi sırasında geride bırakılmaları,
- 3) Erişilemeyen barınaklar ve geçici barınmalar,
- 4) Afet personelinin engellilere yönelik yardım seçeneklerinden habersiz olması,
- 5) Afet sonrası elektrik ve toplu taşıma sistemleri de dahil olmak üzere yetersiz altyapı,
- 6) Günlük rutinelere dönüşte zorluklar (stough ve kelman, 2018).

Yaşlı yetişkinler de afetlerde en savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Dünya nüfusunun giderek yaşlandığı da düşünüldüğünde afetlerde yaşlı yetişkinlere yönelik bir planlamanın yapılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Örneğin Katrina Kasırgası esnasında yaşlı yetişkinler diğer nüfus gruplarına oranla daha yüksek olumsuzlukla karşılaşmışlardır. Kobe Depreminde yaşanan kayıpların %50'sinden fazlasını yaşlı yetişkinler oluştururken, 2003 yılında Paris'te yaşanan sıcak hava dalgası sırasında da en yüksek ölüm oranı 70 yaş üstü yetişkinlerde yaşanmıştır. Yeni Zelanda'da yaşanan Canterbury Depremi sonrasında yapılan bir çalışmada ise deprem öncesi hazırlık mesajlarının önemli olduğu, depreme hazırlık için bazı yaşlı yetişkinlerin farklı nedenlerden dolayı hazırlıklarını tamamlayamadıkları ve sosyal desteğin deprem anında bu gruptaki bireyler için kritik olduğu, bu nedenle de buna yönelik

¹¹Kansas Üniversitesinde yapılan araştırmayı destekleyecek bir çalışma Katrina Kasırgası sonrasında engelli bireylerle gerçekleştirilmiş ve afet sonrasındaki kurtarma ve tahliye sürecinin engelli bireyler için daha karmaşık ve uzun zaman aldığı görülmüştür (Stoughvd, 2010).

koordinasyonların iyi sağlanması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır (Tuohyvd, 2014). Yine Japonya'daki deprem ve tsunami sırasında da sağlık personelinin yaşlıları terk ettiklerine ilişkin raporlar bulunmaktadır. Illinois Yaşlanma Departmanı ise, 1993'teki büyük sel felaketinden etkilenen bölgelerde yaşlılara yönelik istismar, ihmal ve istismar raporlarının sayısında önceki yıla göre %38'lik bir artış tespit etmiştir (Gutman ve Yon, 2014). Huzurevinde yapılan çalışmalarda acil durumlarda veya afet sonrasında yaşlıların yaşadıkları sorunlar şöyle sıralanmıştır: tahliye için uygun ulaşım imkânlarının yetersizliği, telefon hizmetlerinin kesintiye uğraması nedeniyle iletişimin güçleşmesi, su, yiyecek, ilaç gibi ihtiyaçlara erişimin güçleşmesi. Bunların dışında huzurevinde kalan bireylerin büyük oranda bakıma muhtaç olmaları afet anlarında onlarla ilgilenecek kişilere erişimin zorlaşması nedeniyle dezavantajlılıkları daha da artmaktadır. Yine yapılan araştırmalarda huzurevlerinde kalanların afet sonrasında yerel kuruluşlardan hastanede kalanlara kıyasla daha az destek aldıkları görülmüştür (Laditkavd, 2007).

5. Afet Sonrasında Dezavantajlı Grupları İyileştirici Bir Güç Olarak Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye kavramı son dönemde sosyolojinin temel konularından birisini oluşturmaktadır. Afet ve dezavantajlı gruplara yönelik ilginin sosyoloji içerisinde gelişimiyle birlikte sosyal sermayenin afet sonrası süreçte iyileşmeyi hızlandırıcı bir etkisinin olduğu tartışılmaya başlanmıştır¹². Kavram, pek çok farklı disiplin tarafından farklı şekillerde kullanılsa da sosyolojik anlamda Bourdieu ve Coleman tarafından etraflıca ele alınmıştır. Bourdieu'ye (1986) göre sosyal sermaye, üyelerinin her birine kolektif olarak sahip olunan sermayenin desteğini sağlayan, az ya da çok kurumsallaşmış, karşılıklı tanışma ve tanınmaya bağlı olarak oluşan, dayanıklı bir ağa sahip olmakla bağlantılı olan gerçek veya potansiyel kaynakların toplamıdır. Bu kaynaklar, maddi ve sembolik ilişkilerin sürdürülmesinde kullanılmaktadır. Bu açıdan failin kullanacağı veya sahip olduğu sosyal sermayenin gücü, onun bağlantı kuracağı kişilerin her birinin kendi başına sahip olduğu ekonomik, kültürel ve sembolik sermayenin gücüyle yakından ilişkilidir. Coleman (1988) ise sosyal sermayenin soyut oluşuna ve işlevsel gücüne vurgu yapar. Ona göre sosyal sermaye, kişiler arasındaki ilişkilerde eylemi kolaylaştıran değişiklikler yoluyla ortaya çıkar. Sosyal sermayeyi değerli yapan şey onun işlevsel oluşunda gizlidir. Bu nedenle de yapı içerisindeki aktörlerin eylemlerini kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir.

Afetler sırasında veya öncesinde topluluk ağlarının varlığı afetlerin yıkıcı etkisini azaltmada etkili olan süreçlerdendir. Bu dayanışma ağları, komşular arası ağlar, kadınlar arası ağlar ve siyasi ağlar olmak üzere üç kategoride değerlendirilmektedir. Yapılan son çalışmalarda bu ağların güçlülüğü afetlerin olası risklerini azalttığını ve dezavantajlı grupların bu süreçten daha az zararla çıktıklarını göstermektedir. Diğer taraftan bu durum dezavantajlı grupların günlük afetlerle (hırsızlık, su baskınları, konut hasarı, hastalıklar gibi) mücadele güçlerini de arttırıcı bir rol oynamaktadır (Shirleyanavd, 2023). Afet sırasında bireyler farklı türden desteğe ihtiyaç

¹²Son yıllarda afet sonrası süreçte önemli bir güç olarak sosyal sermaye kavramı tartışılmaktadır. Her toplumda var olan sosyal sermaye, afetlerden sonra topluluğun hayatta kalması açısından harekete geçirilebilecek tek kaynaktır. "Sosyal sermayenin afet risk yönetimi döngüsünün farklı aşamalarında, hem afet öncesi hem de afet sonrası senaryoda, özellikle de bu görünmez kaynağın tüm toplumun ortak yararı için harekete geçirilebildiği topluluk düzeyinde önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir"(Sanyal ve Routray, 2016).

duymaktadır. Bireylerin sosyal ağlar aracılığıyla ulaşabileceği bu yardımlar barınmadan duygusal desteğe kadar çok geniş bir alanda ortaya çıkmaktadır. Afet sırasında bireylerin sosyal ağlar yardımıyla ulaşabileceği bu türden destekler afete karşı dayanıklılığı arttırmaktadır. Sosyolojide genel anlamda sosyal sermaye olarak kavramsallaştırılan bu durum Putman'ın ifadesiyle koordinasyon ve işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven olarak ifade edilmektedir. Mikro ölçekte ise sosyal sermaye, bireyin afet sırasında ve sonrasında kendisine yardımda bulunacağını düşündüğü aile, akrabalar, komşular ile kurum ve kuruluşlardan oluşan sosyal ağları içermektedir (Misra vd, 2017). Diğer taraftan kültür de afet sonrası süreçlerde toparlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Webb'e (2018) göre kültür, afetlerle başa çıkmada bizlere etkili bir çözüm sunmaktadır. Bu bağlamda kullanılan toplumsal dayanıklılık kavramı, afet anında ve sonrasında toplumsal grupların varlıklarını devam ettirme süreçlerine odaklanmaktadır. Afet sonrasında ortaya çıkan yeni organizasyonlar, yardım grupları pek çok rol üstenebilmektedir. Yine afet sonrası ortaya çıkan tedavi edici gruplar pek çok farklı açıdan zarar görenlere desteklerini yoğun bir biçimde gösterebilmektedir. Afetlerden sonra yapılan anıtlar, mağdurlar için saygı duruşunda bulunulması, şarkıların ve marşların bestelenmesi gibi şeyler de afetler karşısında toplumsal farkındalığı ve dayanıklılığı güçlendirici unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Ahudama ve arkadaşları (2024), afet çalışmalarında kullanılacak sosyal sermaye türlerini afet müdahalelerindeki rolleri bakımından üç farklı kategoride ele almışlardır.

Tablo 2: Sosyal Sermaye Sınıflandırması

Sosyal Sermaye Türü	Tanım	Afet Müdahalesindeki Rolü
Birleştirme	Homojen sosyal gruplar içindeki etkileşimler sırasında üretilen sosyal sermaye.	Birbirine sıkı sıkıya bağlı sosyal çevreler arasında acil kriz müdahalesi, kaynak paylaşımı ve karşılıklı yardım sağlar.
Köprü Oluşturma	Çeşitli sosyal gruplar arasındaki etkileşimler sırasında üretilen sosyal sermaye.	Ek kaynaklara ve desteğe erişim sağlayarak krize anında müdahale edilmesine yardımcı olur.
Bağlama	Resmi kurum ve kuruluşlarla etkileşim yoluyla üretilen sosyal sermaye.	Kurtarma aşamasında dış desteğe, kaynaklara ve uzmanlığa erişim için gereklidir.

Buna göre; birleştirici sosyal sermaye, bireylerin kültür ve demografik değişkenler açısından benzer özelliklere sahip olduğu gruplar arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Örneğin, aile, yakın arkadaşlar ve komşular bu grup içerisine dâhil edilebilmektedir. Afet anında bu sosyal sermaye türü bilgiye, kaynaklara ve duygusal desteğe erişim yoluyla sosyal destek sağlamaktadır. Köprü oluşturan sosyal sermaye, farklı sosyal çevreler ve gruplar arasındaki ilişkileri temsil etmektedir. Bu sermaye türü grup üyelerinin yerel olmayan ağlara erişimini kolaylaştırıcı bir role sahiptir. Bağlayıcı sosyal sermaye ise insanlar veya topluluklar ile resmi kurumlar veya STK'lar arasındaki ilişkiyi temsil etmektedir. Afetin uzun süreli etkileri düşünüldüğünde bu türden bir sosyal sermayenin önemi daha net anlaşılmaktadır.

Afetlerin etkilerinin uzun süreli olduğu düşünüldüğünde afet sonrası süreçlerde sosyal sermayenin tedavi edici gücünden yararlanılması kuşkusuz ki bu sürecin en az hasarla atlatılmasına katkı sağlayacaktır. Afetlerden en çok etkilenenlerin başında gelen dezavantajlı gruplardaki bireyler için ise sosyal sermayenin varlığı daha da önemli bir hal almaktadır. Çünkü yapılan pek çok farklı çalışmada dezavantajlı gruplardaki bireylerin afet sonrasında

diğer bireylere göre daha fazla sosyal desteğe ve yardıma ihtiyaç duydukları gösterilmiştir¹³. Bu açıdan toplumdaki sosyal ağların güçlendirilmesi toplumun sağlıklı bir şekilde işlemesine katkı sağlayacağı kadar afet gibi olağanüstü durumlarda da toplumun tüm üyeleri için başvurulacak bir kaynak olacaktır.

6. Sonuç

Günümüz dünyasında afetler pek çok ülkenin gündemini belirlemektedir. Tarih boyunca meydana gelen afetler insanları etkilese de günümüzde afetlerin etkileri daha çok hissedilmektedir. Kuşkusuz ki bunun pek çok farklı nedeni bulunmaktadır. Küresel çağda dünya nüfusunun giderek artması, doğal afetlerin yanında insan üretimi afetlerin ortaya çıkması, toplumdaki dezavantajlı grupların giderek artması, ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyleri arasındaki makasın giderek açılması hem afetlerin sıklığını arttırmakta hem de afetlerden bazı ülkelerin veya toplumdaki bazı grupların daha çok zarar görmesine neden olmaktadır. Afet ortaya çıktığında o toplumdaki dezavantajlı konumda bulunan grupları derinden etkilemektedir. Bu etkinin nedeni afetten ziyade zaten o grupların hali hazırda toplum içerisinde kırılgan bir konumda bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Dezavantajlı gruplardaki bireyler afet olsun veya olmasın toplumdaki fırsatlardan diğer bireylere göre daha az yararlanmaktadır. O nedenle de toplum tarafından üretilen bu eşitsizlikler afetin etkilerinin dezavantajlı gruplar özelinde daha çok yıkıcı olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde afetten bağımsız olarak toplumdaki savunmasız grupların toplum içerisindeki dezavantajlılığı giderilmek durumundadır. Yapılan pek çok çalışmada afet ortaya çıktığında dezavantajlı gruplardaki bireylerin daha çok etkilenmesinin nedenleri arasında toplum tarafından bu gruplardaki bireylerin “görmezden” gelinmesi gelmektedir. Toplumun üretmiş olduğu bu ayrımcılık, hem afet öncesi önleme hem de afet sonrası iyileşme süreçlerine dezavantajlı gruplardaki bireylerin daha geç dâhil edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Afetler özellikle bazı dezavantajlı gruplardaki bireyleri daha fazla sarsmaktadır. Bu grupların başında ise çocuklar, engelliler ve yaşlılar gelmektedir. Bu gruptaki bireylerin sağlıklı alakalı yaşadıkları sorunlar ve pek çok açıdan başka bireylere ihtiyaç duymaları afet anında kırılganlığı arttırıcı bir etki yaratmaktadır. Toplumdaki var olan ayrımcılığa ilişkin bu gruptaki bireylerin “özel” deneyimleri afet öncesi ve sonrası süreçlerin planlanmasında olumsuzluklar oluşturmaktadır. Afetlere karşı alınacak önlemler planlandığında bu gruplardaki bireylere özgü çalışmaların daha kısıtlı düzeyde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu noktada sosyal sermaye kavramının gücü önemli bir iyileştirici olarak görülebilecektir. Afet sonrası süreçte bu gruptaki bireyler diğer bireylere göre farklı nedenlerle daha fazla yardıma ihtiyaç duymaktadır. Toplum içerisindeki sosyal ağların güçlendirilmesi dezavantaja sahip bireylerin var olan eşitsiz konumunu silikleştirmede ve afet sonrasında iyileşme süreçlerinin hızlanmasında önemli bir katkı sunacaktır. Toplum içerisinde var olan bu güç; mikro ölçekte aile ve akrabalık

¹³Toplumun çeperlerinde bulunan hassas gruplar, toplumun geneliyle sınırlı bir ilişki içerisinde olduklarından afet durumlarında yeterli desteği almada zorluklar yaşayabilmektedirler. Gaillard, politik, sosyal ve ekonomik dışlanmayı da içeren dışsal faktörlerin insanların afetlere karşı savunmasızlığını doğrudan etkilediğini ileri sürmektedir; mali güvensizlikler ve yoksulluk; yetersiz sağlık ve barınma koşulları, ayrımcılık gibi dezavantajlar afetlerin insanları eşitsiz bir biçimde etkilediğini göstermesi bakımından önemli değişkenlerdir. Örneğin kadınlar, çocuklar, engelliler, o bölgenin dilini etkin bir biçimde konuşamayan göçmenler afetler karşısında diğer bireylere göre daha savunmasızdırlar (Marlowe, 2018).

ilişkilerinden komşuluk ilişkilerine, makro ölçekte ise STK'ların çalışmalarından kurumların ve hükümetlerin faaliyetlerine kadar bir dizi süreci kapsamaktadır. Afet öncesi süreçte bu oluşumlar arasında farkındalığı artırıcı çalışmaların yapılması, afet sonrası süreçte de bu yapıların entegre olarak işler kılınması dezavantajlı grupların sosyal, fiziksel ve psikolojik olarak güçlü kalmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahumada, G, Cantillan, R, & Jara, B. (2024). Social capital and individual well-being in the post-disaster period: The case of Hurricane Maria in Puerto Rico *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol: 103, 1-21, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2024.104308>
- Akhter, S.R, Sarkar, R.K, Dutta, M, Khanom, R, Akter, N, Chowdhury, M.R, & Sultan, M. (2015). Issues with families and children in a disaster context: A qualitative perspective from rural Bangladesh *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13, 313-323, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.07.011>
- Alkın, R. C. (2020). Dünyada ve Türkiye’de afet sosyolojisi afetlerin sosyolojideki yerine ilişkin bir literatür taraması. İçinde İ. Can (Ed.), *Afet sosyolojisi*, (ss.63-91). Konya: Çizgi Yayınları.
- Andia, M. G. (2011). *Disadvantaged groups, the use of courts and their impact: A case study of legal mobilization in Argentina*, Northeastern University, <https://repository.library.northeastern.edu/files/neu:1535/fulltext.pdf>
- Başaran, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde dezavantajlı gruplar: Engelli bireyler özelinde nitel bir çalışma. İçinde F. Kaleci & E. Başaran (Eds.), *Pandemi Sürecinde Sosyoekonomik Değişim ve Dönüşümler (Fırsatlar, Tehditler, Yeni Normaller)* (ss. 405-445). Konya: NEÜ Yayınları
- Beck, U. (2019). *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru*, (K. Özdoğan & B. Doğan, Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. İçinde J.G. Richardson (Ed.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*, (pp. 241-258). ABD: Greenwood Press.
- Bullock, J.A, Haddow G & Coppola, D.P. (2010). *Managing children in disasters: Planning for their unique needs*. ABD: CRS Press.
- Burcu, E. (2017). Türkiye’de engelli bireylerin dezavantajlı konumlarına engellilik sosyolojisinin eleştirel tavrıyla bakmak, *Toplum ve Demokrasi*, 11 (24), 107-125.
- Can, İ. (2020). Giriş niyetine: Afet sosyolojisine alan açma çabası, İçinde İ. Can (Ed.). *Afet Sosyolojisi*, (ss. 15-41). Konya: Çizgi Yayınları.
- Chapman, A, Carbonetti, B. (2011). Human rights protections for vulnerable and disadvantaged groups: The contributions of the UN committee on economic, social and cultural rights. *Human Rights Quarterly*, 33, 682–732, <https://doi.org/10.1353/hrq.2011.0033>
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, Vol. 94, 95-120, <https://www.jstor.org/stable/2780243>.
- Frankl, V. E. (2019). *İnsanın anlam arayışı*, (S. Budak, Çev.), İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Furedi, F. (2007). The changing meaning of disaster, *Area*, Vol: 39, No: 4, 482-489, <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2007.00764.x>
- Goto, E.A, Domingue, S.J, Kalafatis, S, Ramos, R.G & Şalap Ayça, S. (2023). Do the type of impact and vulnerability dimension matter when assessing natural hazard vulnerability? *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume: 98, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.104069>
- Gökçen, A. (2020). Afet kavramı ve başlıca afet türleri, İçinde İ. Can (Ed.). *Afet Sosyolojisi*, (ss. 41-63). Konya: Çizgi Yayınları.
- Gutman, G.M, Yon, Y. (2014). Elder abuse and neglect in disasters: Types, prevalence and research gaps. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 10, 38-47, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2014.06.002>
- Henrik, C, Kuran, A, Morsut, C, Kruke, B,I, & Krüger, M. (2020). Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol: 50, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101826>
- Johnstone, C. J. (2006). Disability studies and disaster services: Putting the “DS” in “DS.” *Review of Disability Studies: An International Journal*, 2 (3), 108-116, <https://www.rdsjournal.org/index.php/journal/article/view/341>
- Jordan, S. (1963). The disadvantaged group: A concept applicable to the handicapped, *The Journal of Psychology*, 55:2, 313-322, <https://doi.org/10.1080/00223980.1963.9916623>
- Kapucu, N, Hawkins, C. V, & Rivera, F. I. (2013). Disaster resiliency: Interdisciplinary perspectives, In N. Kapucu, C. V. Hawkins, & F. I. Rivera (Eds.). *Disaster Resiliency Interdisciplinary Perspectives*, (pp. 1-15). İngiltere: Routledge

- Kino, S, Aida, J, Kondo, K, & Kawachi, I. (2023). Do disasters exacerbate socioeconomic inequalities in health among older people? *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol: 98, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.104071>
- Koçancı, M. (2019). Dezavantajlılık, dezavantajlı 'gruplar' ve gri bölge", İçinde A. D. Ergun, M. K. Namal, M. Koçancı (Eds.). *Türkiye'de Sosyal Politika ve Dezavantajlı Gruplar*, (ss.15-37). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Laditka, S.B, Laditka, J.N, Xirasagar, S, Cornman, C.B, Davis, C.B, & Richter, J.V.E. (2007). Protecting nursing home residents during emergencies or disasters: An exploratory study from South Carolina. *Prehospital and Disaster Medicine*, Vol: 22, No: 1, 42-48, <https://doi.org/10.1017/S1049023X00004325>
- Marlowe, J. (2018). *Belonging and transnational refugee settlement unsettling the everyday and the extraordinary*, İngiltere: Routledge.
- Misra, S, Goswami, R, Mondal, T, & Jana, R. (2017). Social networks in the context of community response to disaster: Study of a cyclone-affected community in Coastal West Bengal, India, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol: 22, 281-296, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2017.02.017>
- Peek, L, Abramson, D.M, Cox, R.S, Fothergill, A, & Tobin, J. (2018). Children and disasters. In H.Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.) *Handbook of Disaster Research*, (pp. 243-263). İngiltere: Springer.
- Perry, R. W. (2007). What is a disaster"? In H. Rodriguez, E. L. Quarantelli. & R. R. Dynes (Eds.), *Handbook of Disaster Research*. (pp. 1-16). İngiltere: Springer.
- Perry, R. W. (2018). Defining disaster: An evolving concept. In H. Rodríguez, W. Donner, & J.E. Trainor (Eds.). *Handbook of Disaster Research*. (pp. 3-23). İngiltere: Springer.
- Pratto, F, Sidanius, J. & Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward, *European Review of Social Psychology*, 17, 271-320, <https://doi.org/10.1080/10463280601055772>
- Rekor fırtına kayıpları ve ölümcül depremler: 2023'ün felaketleri. (2024, 11 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.preventionweb.net/news/record-thunderstorm-losses-and-deadly-earthquakes-disasters-2023>
- Quarantelli, E. L, Lagadec, P. & Boin, A. (2007). A heuristic approach to future disasters and crises: New, old, and In-Between types. In H. Rodriguez, E. L. Quarantelli, & R. R. Dynes (Eds.). *Handbook of Disaster Research*. (pp. 16-42). İngiltere: Springer.
- Sanyal, S, Routray, J. K. (2016). Social capital for disaster risk reduction and management with empirical evidences from Sundarbans of India, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol: 19, 101-111, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2016.08.010>
- Shirleyana, H. S, Sunindijo, R.Y. & Sanderson, D. (2023). The critical role of community networks in building everyday resilience – Insights from the urban villages of Surabaya, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol: 98, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2023.104090>
- Stough, L. M, Kelman, I. (2018). People with disabilities and disasters. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.) *Handbook of Disaster Research*. (pp. 225-243). İngiltere: Springer.
- Stough, L.M, Sharp, A. N, Resch, J.A, Decker, C, & Wilker, N. (2016). Barriers to the long-term recovery of individuals with disabilities following a disaster, *Disasters*, 40 (3), 387-410, <https://doi.org/10.1111/disa.12161>
- Stough, L. M, Ducey, E. M, & Kang, D. (2017). Addressing the needs of children with disabilities experiencing disaster or terrorism, *Curr Psychiatry Rep*, 19: 24, 1-10, <https://doi.org/10.1007/s11920-017-0776-8>
- Stough, L. M, Sharp, A. N, Decker, C, & Wilker, N. (2010). Disaster case management and individuals with disabilities, *Rehabilitation Psychology*, Vol. 55, No. 3, 211-220, <https://doi.org/10.1037/a0020079>
- Şentürk, Ü. (2020). Bir çatışma kaynağı olarak afetlerin değişmeye etkisi. İçinde İslam Can (Ed.). *Afet Sosyolojisi*, (ss. 111-133). Konya: Çizgi Yayınları.
- Tuohy, R, Stephens, C, Johnston, D. (2014). Older adults disaster preparedness in the context of the September 2010 – December 2012 canterbury earthquakes equence. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 9, 194-203, <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2014.05.010>
- Turner, B. S. & Khondker, H. H. (2019). *Küreselleşme: Doğu ve Batı*. Serkan Özdemir (Çev.). Ankara: Koyu Siyah Yayınları
- UNDRR (2022). *Global assessment report on disaster risk reduction 2022: Our world at risk: Transforming governance for a resilient future*, <https://www.undrr.org/gar/gar2022-our-world-risk-gar>.

- UNDRR (2023). *Global survey report on persons with disabilities and disasters*, <https://www.undrr.org/report/2023-global-survey-report-on-persons-with-disabilities-and-disasters>.
- Vickery, J. (2017). Using an inter sectional approach to advance understanding of homeless persons vulnerability to disaster. *Environmental Sociology*, 4:1, 136-147, <https://doi.org/10.1080/23251042.2017.1408549>
- Webb, G. R. (2018). The cultural turn in disaster research: Understanding resilience and vulnerability through the lens of culture. In H. Rodríguez, W. Donner, J.& E. Trainor (Eds.) *Handbook of Disaster Research*, (pp. 109-123). İngiltere: Springer.

Extended Abstract

Introduction

Disasters are one of the leading events that cause humans to be in one of their most helpless situations against nature. From past to present, man's struggle with nature has continued in various aspects, and especially as a result of recent developments in the field of science and technology, man has entered into a harsher struggle against nature. Although man's desire to dominate nature is strong, this has often been an incomplete desire. Societies are often left helpless in the face of the extraordinary power and destructiveness of nature. Disasters are one of the most important events where nature makes itself felt in the social sphere. In other words, if natural events occur in a place far from people or do not cause loss of life or property, people do not consider that event as a disaster. In this context, disasters can be seen as events that exist at the intersection of nature and society. Disasters are generally viewed as "natural" events. The fact that disasters are natural in nature means many things. First of all, the fact that the disaster is natural is an indication that it is not exposed to human influence. Disasters are produced by nature and ultimately affect people. People's knowledge about the occurrence of natural disasters and when they will occur is limited. For example, although technology is highly developed today, information about when an earthquake will occur is weak. On the other hand, the increasing world population and globalization have also contributed to disasters gaining a global character. Today's people and societies face both ancient disasters and "man-made" disasters. Today, global warming, which has emerged as a result of man's destruction of nature, causes problems such as drought, hunger, and lack of access to clean water; The risks posed by nuclear power plants and similar entities that societies are trying to acquire for different reasons; As a result of the increase in transportation opportunities and widespread mobility in the globalizing world, the frequency and rapid spread of pandemic events and many similar risks threaten today's people and societies. In contrast to natural risks, there is now a world surrounded by human-generated risks. Disasters are events that cause losses in many aspects to people and societies.

Methods

These losses may vary depending on the severity of the disaster, the region where it occurs, the density of the population in that region, and preparedness for the disaster and the post-disaster period. For example, while an earthquake of the same intensity may cause thousands of people to die in one country, there is no loss of life in another country. This situation is closely related to earthquake preparedness. Again, when search and rescue efforts are well managed in the post-disaster period, it is possible to minimize the losses that may occur due to the disaster. When viewed in this context, disasters are closely related to social processes. The effects of disasters vary within the social structure. When a disaster occurs, disadvantaged groups in society are more exposed to the negative effects of the disaster than other people. Generally speaking, children, disabled people, elderly people, immigrants, prisoners, women and many other groups are defined as disadvantaged in society. The disadvantage of individuals in disadvantaged groups is created by society, not by themselves. In this respect, disadvantage refers to the state of not being able to access the opportunities available in society equally compared to other individuals. When a shocking event such as a disaster occurs, the vulnerability and fragility of individuals in disadvantaged groups become even more evident. The number of disadvantaged groups is quite high. In this regard, in this study, the effects of the disaster will be discussed in terms of children, disabled people and the elderly. Individuals in these three groups generally continue their lives depending on the support of other people. When a disaster occurs, being dependent on someone else increases the risk of survival. On the other hand, children in a certain age group, disabled people with different mental problems or the elderly have a very low chance of perceiving the disaster. For example, a visually impaired person has a very low chance of being able to calculate the size of the flood or the intensity and height of the water when a flood occurs. This situation puts the visually impaired individual at a disadvantage in the face of disaster. Disasters and disadvantaged groups are among the main issues discussed in the sociological context, especially in the post-1950 period. Many researchers carry out theoretical and applied studies on these issues. The increasing frequency of disasters in recent years and the fact that more and more people are affected by disasters every day have led to the focus of attention on this issue specifically for disadvantaged groups. Individuals in disadvantaged groups already share a vulnerable situation in society in many respects. In addition, encountering disasters more frequently creates a double disadvantage. Now, not only the precautions to be taken against the disaster, but also the management after the disaster constitutes a critical point. At this point, social capital is one of the concepts discussed in recent years. Social capital simply refers to the networks that an individual creates as a result of his/her relationships within society. These networks cover a wide range of areas, from family to friend groups and non-governmental organizations. The existence of social capital can be considered as an important healing power, especially for individuals in disadvantaged groups, in the face of events such as disasters.

Conclusion

As a result, this study was mainly created in the context of disaster and disadvantaged groups. In the study, the basic characteristics of disasters are revealed, the position of disaster in sociology is discussed, and the possibilities of evaluating disasters in the context of disadvantaged groups are questioned. Due to the large number of disadvantaged groups, a discussion is carried out only in the context of children, disabled people and the elderly. On the other hand, it is emphasized that the concept of social capital has an accelerating effect on the recovery processes of individuals, especially in disadvantaged groups, in the post-disaster period.